

PENIAZE AKO DLH

David Sulík

Základom súčasného ekonomického systému je úverová expanzia. Na úverovej expanzii, čiže neustálom poskytovaní úverov, je založený celý model fungovania moderného bankovníctva. Prostredníctvom premysleného systému úverovej expanzie bol vytvorený široký a neobmedzený priestor pre vytváranie úverov, a tým pádom aj pre tvorbu peňazí, ktoré by tiekli ako zisk práve bankám. Spúšťačom krízy v hlbšom zmysle bola práve táto úverová expanzia, čiže neustále poskytovanie úverov zo strany bánk, ktorou sa riešilo fungovanie ekonomiky nastavenej na neustály rast spotreby. Banky s podporou vlád a väčšiny celej ekonomickej verejnosti vyvíjali tlak na spotrebiteľov, aby všetci kupovali a kupovali. Ľudia podľahli ošialu spotreby a nakupovali za každú cenu aj za cenu zadlžovania sa. Čím viac mohli banky poskytovať úvery, tým viac sa kolo spotreby mohlo točiť a banky mohli dosahovať väčšie a väčšie zisky. Čím väčšie boli zisky, tým boli väčšie odmeny bankárov. A to bola hlavná motivácia pre ľudí pracujúcich vo finančnej sfére. Na riadiace miesta sa dostali ľudia „moderných“ ekonomických teórií, draví a výkonní, čo chceli zo všetkého vytrieskať čo najviac peňazí. Tých nezaujímali dôsledky, ale zisk teraz a hneď.

Tvorba peňazí vo forme dlhu predstavuje v súčasnosti základ svetovej ekonomiky. Aby sme presne vysvetlili, ako banky riadia svoj systém „pôžičiek“, ako ním dokážu tvoriť nové peniaze, musíme si uvedomiť, že väčšina peňazí nemá formu bankoviek a mincí, ale existuje iba vo forme čísla. Hotovostná mena predstavuje zhruba 3% celkovej peňažnej zásoby vo svete a predstavuje pomerne zanedbateľnú časť moderných peňazí. Väčšina peňazí existuje vo forme čísiel, ktoré sú presúvané medzi účtami bánk. Veľká väčšina z vás určite pozná film „Peniaze ako dlh“, ak nie tak odporúčam, tam je celý mechanizmus, ako aj história tvorenia peňazí z ničoho dobre vysvetlený. Ako ekonóm som tušil, o čom asi princíp bankovníctva je, ale až po zhliadnutí filmu a spätného potvrdenia tohto faktu v praxi v bankovej sfére som si naplno uvedomil obľudnosť tohto systému. Banky jednoducho tým, že poskytnú úver (aktívum) vytvoria nové peniaze. Prijemca úveru niečo za to kúpi, zaplatí a ďalší subjekt, ktorý tieto peniaze dostal, ich znovu vloží do banky a je jedno, či do tej istej alebo druhej ako svoj vklad. Vytvára sa tak masa peňazí, ktorá neustále rastie. Všetky banky sú prepojené tak, že keď banka nemá vklad priamo od ľudí, tak si požičia od druhej banky. Tak sa peniaze dostanú na stranu pasív. Aktíva a pasíva v účtovníctve musia byť vyrovnané. Stačí to na papieri, dokonca aj keď banka má očividne stratu, môže ju presúvať do ďalšieho roka a takto môže celý problém skrývať a ťahať celé roky. Celá ekonomika banky vrátane účtovníctva je jedna virtuálna hra, ktorej súčasťou sú aj audítori a ratingové agentúry, ktoré nikdy neplnili alebo neplnia úlohu objektívnych subjektov kontroly, ale vždy boli poplatné a závislé od finančných inštitúcií, ktoré mali akože „objektívne“ kontrolovať.

Peniaze sú úvery. Peniaze v súčasnosti nepredstavujú žiadnu reálnu hodnotu, nie sú kryté zlatom alebo inou hodnotou. Peniaze dnes predstavujú dlh. Na to, aby vznikli nové peniaze je nutné, aby sa niekto zadlžil. Množstvo peňazí v obehu je preto limitované iba množstvom celkových dlhov v ekonomike. To je jednoduché vysvetlenie, prečo môžu byť zadlžené súčasne všetky subjekty v ekonomike, vrátane vlády, firiem a obyvateľstva. Ak peniaze

predstavujú dlh, tak potom množstvo peňazí rastie s tým, ako sa ľudia zadlžujú. Pokiaľ by boli všetky dlhy splatené, tak z ekonomiky peniaze zmiznú. Okrem toho ešte treba pridať úroky. Keďže peniaze predstavujú dlh, tak na zaplatenie úrokov z úverov musia vzniknúť nové peniaze, teda nový dlh. V celom systéme sa zvyšuje množstvo úverov, ktorými sa splácajú staršie úvery a úverová špirála rastie. Keďže dlžníci musia splácať úvery a úroky iba z objemu existujúcich peňazí, je zrejmé, že časom niekto nebude schopný svoje úvery splácať a zbankrotuje. Na to, aby také úvery mohli byť splácané, sa musí exponenciálne zvyšovať množstvo peňazí v ekonomike. Na splácanie starých úverov preto vznikajú nové úvery a systém sa zadlžuje čoraz viac. Tento systém môže fungovať iba dovtedy, pokiaľ do ekonomiky prúdia nové úvery. Len čo sa schopnosť ekonomických subjektov absorbovať nové úvery zastaví, dôjde ku krachu systému.

Najväčším zdrojom pre vytváranie nových dlhov a tým aj peňazí, sú hypotéky. Pretože sú to obrovské sumy, hypotéky zohrávajú kľúčovú úlohu pri vytváraní peňazí. Hypotéky na nehnuteľnosti predstavujú veľké sumy peňazí a splátky sú rozložené na dlhé obdobia. Dlhodobé hypotéky na majetok majú absolútne zásadný význam pre finančnú ekonomiku postavenú na zadlženosti. Je nezmyslom, keď sa hovorí, že ceny nehnuteľnosti rástli kvôli ponuke a dopytu, že skrátka preto sú také vysoké, lebo to tak chce trh. To je alibizmus a ekonomický nezmysel, ktorému vážne môžu veriť iba nejakí naivní ekonómovia. Nie voľný trh určuje ceny nehnuteľností, ale vzájomná dohoda developerov a veľkých realitných spoločností drží ceny na tzv. voľnom trhu. Toto úplne vyhovuje bankám, lebo developeri svoje aktivity financujú v drvivej väčšine z úverov bánk a samozrejme, čím viac úverov, tým viac peňazí sa vytvorí, a tým väčšie sú zisky.

Predstavte si tento mechanizmus: Povedzme, že 100 ľudí má po 1 milión (nejakej meny) v jednej banke ako svoje vklady. Banka požičia tých 100 miliónov developerovi, ten postaví za to 100 bytov. Tieto byty predá tým 100 ľuďom po 3 milióny, čiže dokopy za 300 miliónov. Každý z tých 100 ľudí si musí znovu požičať v banke po 2 milióny, čiže dokopy 200 miliónov. Ručí za to tými 100 bytmi. Takže banka dokopy požičala developerovi 100 miliónov a 100 ľuďom 200 miliónov. Developer má zisk 200 miliónov, ktorý ste mu vytvorili vy svojím dlhom v banke, a ktorý budete platiť do konca života s tým, že do splatenia hypotéky stále nie ste vlastníkom danej nehnuteľnosti. K tomu treba ešte dodať, že tých 200 miliónov zisku si developer znovu uloží napríklad u tej istej banky a banka ich znova môže požičať ďalším nešťastníkom na nové hypotéky. A teraz, keď realitná bublina praskla, je kríza a ľudia a developeri majú problém so splácaním úverov a hypoték, vtedy štát, aby banka nepadla, zaplatí za veľkých dlžníkov, čiže v našom prípade developerov, ich dlh z peňazí nás všetkých (z našich daní), aby zachránil banku. To sa stalo v USA, ale aj v Európe. Určite by štát vyšlo omnoho lacnejšie, keby rovno byty a domy stávalo len za cenu nákladov, potom by ceny týchto bytov a domov boli naozaj dostupné pre ľudí bez toho, aby sa bežný človek zadlžil. Alebo, aby boli stanovené maximálne horné hranice pre marže developerov napr. vo výške 20% nad skutočnými nákladmi. Lenže to by nezodpovedalo myšlienke voľného trhu, čo v skutočnosti znamená, že banky (a developeri) by tak prišli o zisky. Keď sa pozriete na to takto, tak vidíte, že vlastne celý systém hypoték a narastanie cien realít v minulosti išiel proti zdravému rozumu.

Je to presne opačná príčinnosť, ako by sa zdalo. Ceny domov a nehnuteľností rástli práve preto, že rástla možnosť zadlžovania sa. Ak by neexistovala možnosť si požičať v banke,

ceny by nerástli. Samozrejme, že existuje argument, že bez možností požičania si, pre väčšinu bežného obyvateľstva by možnosť nadobudnúť vlastný dom alebo byt bola nedostupná. Nie je to pravda. V socialistickom ČSSR stál priemerný 3-izbový družstevný byt koncom 80-tych rokov v Bratislave do 30 000,- Kčs, pri priemernom plate cca 2000 Kčs, to bol cca 15 násobok platu. Dnes pri priemernom plate 700,- EUR je to v Bratislave cca 150 násobok platu. Bežný dom sa dal na dedine, ak ste mali svoj pozemok, postaviť za 100 tis. Kčs. Tým, že okrem mladomanželských pôžičiek skoro vôbec neexistovala možnosť úveru z bánk, aj objem peňazí v ekono29

mike rástol len veľmi pomaly. Dnes tiež si veľa ľudí stavia svoje domy, ale pokiaľ majú hypotéky, nie sú ich vlastníci, sú otrokmi splácania a splácajú mnohonásobne viac, ako v minulom socialistickom režime, nehovoriac o neustálom strachu z možnosti straty práce a tým aj bývania. Nech to nie je chápané ako obhajoba minulého režimu. Vôbec nie, len chcem ukázať príklad pre pochopenie určitých súvislostí medzi cenami nehnuteľností, objemom úverov a množstvom peňazí v ekonomike. Treba sa zamyslieť, prečo sú ceny také veľké a či neexistuje iná možnosť okrem hypotéky, ako si financovať vlastné bývanie. Táto otázka súvisí s kvalitou života a hodnotami v spoločnosti a ja tvrdím, že úplne v pohode by každý v našom štáte mohol mať primerané bývanie bez zadlžovania. Nemusel by domy stavať akurát štát, mohli by to byť svojpomocné družstvá v spolupráci s obcou, samosprávou alebo užšou komunitou na danom mieste. To však súvisí s celkovou koncepciou chápania života a s inak nastavenými hodnotami.

O demokracii v USA a Veľkej Británii sa hrdo hovorí, že je založená na vlastníctve majetku, avšak dôkazy svedčia o čomsi úplne inom. V roku 1963 približne 3 milióny domov vo Veľkej Británii bolo zaťažených hypotékou. Do roku 1996 sa toto číslo sa zvýšilo na 11 miliónov, čiže 45% všetkých domov v krajine. Pričom spoločnosť sa chváli nebyvalým zvýšením životnej úrovne a argumentuje tým, že oveľa viac ľudí teraz vlastní domy. Lenže reálne ich nevlastnia! Tieto domy sú zaťažené hypotékou a pokiaľ je na ňom uvalená hypotéka, tak človek dom nevlastní, pokiaľ celá hypotéka nie je splatená, reálne ho vlastní banka. Okrem toho neustále sa zhoršuje kúpna sila obyvateľstva. Kúpa domu je čoraz drahšia v porovnaní s príjmami. Od roku 1960 do roku 1997 priemerná cena domu vo Veľkej Británii vzrástla z 2,9 na 3,7 násobok priemernej mzdy. Ešte nikdy ľudia nevlastnili tak málo toho, o čom si mysleli, že je ich.

V Amerike je situácia s hypotékami ešte dramatickejšia. Až 70% z celkového amerického súkromného a komerčného dlhu má formu hypotekárneho úveru. V roku 1997 v USA nezaplatené hypotéky predstavovali ohromných 4,2 biliónov USD. Číslo, ktoré sa v priebehu desiatich rokoch zdvojnásobilo, zatiaľ čo príjmy priemernej domácnosti sa zvýšili iba o tretinu. V období od roku 1967 do roku 1997 podiel domov zaťažených hypotékou vzrástol iba nepatrne zo 63,7% na 64,7%. Napriek tak malému nárastu hodnota majetku zaťaženého hypotékou za tých tridsať rokov vzrástla z 36% na ohromných 48%. V každej príjmovej skupine od najnižšej po najvyššiu došlo k nárastu počtu tých, ktorí si nemohli dovoliť priemerný dom ani za štandardných podmienok 30-ročnej hypotéky s fixnou úrokovou sadzbou. Ak by sa náklad spojený s kúpou domu porovnával s priemernou mzdou, porovnanie by dopadlo oveľa nepriaznivejšie a bolo by nutné zdĺhavo vysvetľovať, prečo najbohatší národ na svete nemôže ani na sekundu prestať zarábať. Tento nárast hypoték nie je fenoménom vyskytujúci sa iba vo Veľkej Británii a v Spojených štátoch. Štúdie týkajúce sa bytovej výstavby v Európe, na Ďalekom Východe a v Austrálii zistili úplne rovnaké trendy.

Pre tých, čo sa hlbšie zaujímajú o iný pohľad na ekonomiku, odporúčam knihu od Michaela Rowbothama „Smrteľné zovretie“. Kto hľadá vyslovene ekonomické údaje odporúčam už spomínanú knihu „Finanční trhy a investování“, od profesora J. Jílka, kde sú podrobné štatistické údaje, výpočty a zdroje z celého sveta, dokazujúce vyššie uvedené tvrdenia.

Samozrejme, že väčšina ľudí si myslí, že keď si požičiavajú peniaze na hypotéku, tak si naozaj požičiavajú reálne peniaze a nepríde im na um, že ich treba vytvoriť. Väčšina ľudí splácajúcich hypotéku žije v presvedčení, že dôvodom, pre ktorý oni nemajú peniaze na kúpu domu je to, že tie peniaze má ktosi iný, ktosi, kto má nadbytok peňazí, údajní „boháči“, zrejme korporácie. Všetky čísla však dokazujú, že tomu

tak nie je. Solventnosť drvivej väčšiny malých spoločností balansuje na hrane noža, zatiaľ čo veľké spoločnosti sú bohaté iba na papieri, keď svoje dlhy majú kompenzované aktívami. Pokiaľ ide o takzvaných „boháčov“, aj tieto šťastné individua majú veľmi málo skutočných peňazí a určite nie dosť na to, aby sa za ne dali vyplatiť všetky naše hypotekárne dlhy.

Peniaze poskytnuté vo forme pôžičky na hypotéku nie sú peniaze, ktoré predtým ležali v banke. Sú to nové peniaze vytvorené na konkrétny účel kúpy domu, o ktoré sa zvyšuje celková peňažná zásoba. To, že čoraz viac ľudí nemá dosť peňazí na kúpu domu, nie je spôsobené tým, že by niekto iný mal peňazí nazvyš. Peniaze vznikajú a dostávajú sa do obehu tým, že dostatočný počet ľudí či firiem sa zadlží, pričom kúpa domu sa stala jedným z hlavných spôsobov, ktorými takéto peniaze, zaťažené dlhom, vznikajú. Doslova sú požičané a tým pumpované do ekonomiky prostredníctvom inštitútu hypotéky.

Súčasný systém, na ktorom je založené fungovanie všetkých hlavných svetových ekonomík, vo svojej podstate vedie k masívnemu nárastu zadlženosti ekonomických subjektov. Ten v prvej fáze svojej existencie podporuje ekonomický rast, avšak po čase prerastá do masívnej bubliny, ktorá skôr či neskôr praskne. Za ňou nasleduje silná depresia, ktorá potrestá najzadlženejšie ekonomické subjekty. Hospodárska kríza sa tak javí tomuto systému vlastná. Práve preto, že posledných 25 rokov bol silný ekonomický rast, mnoho ľudí si myslí, že rast je pre náš svet prirodzený a bude po malej prestávke pokračovať tak ako doteraz. Avšak je to omyl. Ekonomická potreba vyplývajúca z exponenciálneho rastu a matematická nemožnosť udržať takýto rast vytvárajú protirečenie, ktoré v minulosti viedlo k hospodárskym krízam, vojnám a revolúciám. Riešením je vytvoriť peňažný systém, ktorý sleduje krivku prirodzeného rastu. To si vyžaduje nahradenie úroku iným mechanizmom, ktorý bude udržiavať peniaze v obehu.